

נס הנזיד לעומת נס הלחם

דוד סבתו

כבר אמרנו שמבנה פרק ד' הוא של צמדים: שני הסיפורים הארוכים של נס אסוך השמן ונס האשה השונמית, הם סיפורים בעלי משמעות משותפת שכבר עמדנו עליהם. כעת נעסוק בשני הסיפורים האחרונים שגם הם צמד: נס הנזיד ונס הלחם.

”וְאֵלִישֶׁעַ שָׁב הַגְּלָגְלָה וְהָרַעַב בְּאֶרֶץ וְיָגִי הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לְפָנָיו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ שְׁפֹת הַסִּיר הַגְּדוּלָה וּבִשְׁלֵל נָזִיד לְבָנֵי הַנְּבִיאִים:
וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל הַשָּׂדֶה לְלֶקֶט אֶרֶת וַיִּמְצָא גֶפֶן שָׂדֶה וַיִּלְקֹט מִמֶּנּוּ פַקְעֵת שָׂדֶה מְלֵא בְגָדוֹ וַיָּבֵא וַיִּפְלַח אֶל סִיר הַנְּזִיד כִּי לֹא יָדָעוּ:
וַיִּצְקוּ לְאֻנְשֵׁים לֶאֱכֹל וַיְהִי כְּאֹכְלֵם מִהַנְּזִיד וְהֵמָּה צָעֲקוּ וַיֹּאמְרוּ מִנֵּת בְּסִיר אִישׁ הָאֱלֹהִים וְלֹא יִכְלוּ לֶאֱכֹל:
וַיֹּאמֶר וַיִּקְחוּ קֶמַח וַיִּשְׁלֹף אֶל הַסִּיר וַיֹּאמֶר צֵק לְעַם וַיֵּאכְלוּ וְלֹא הָיָה דְבָר רָע בְּסִיר:”
(מלכים ב', ד, לח-מא)

”וַיֵּאֱשֶׁר בָּא מִבְּעַל שְׁלֹשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בַּכּוּרִים עֲשׂוּרִים לֶחֶם שְׁעָרִים וְכַרְמֶל בְּצַקְלָנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לְעַם וַיֵּאכְלוּ:
וַיֹּאמֶר מִשְׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לְפָנָי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לְעַם וַיֵּאכְלוּ כִּי כֹה אָמַר יְקֹנֵק אֶכְלֹ וַיְהִי לְפָנֵיהֶם וַיֵּאכְלוּ וַיִּוְתְרוּ כְּדָבָר יְקֹנֵק:”
(מלכים ב', ד, מב-מד)

הקשר הפשוט בין שני הסיפורים, הוא ששניהם מתעסקים בבעיות הקשורות לאוכל. אבל ישנו קשר רחב יותר: הסיפור הראשון הוא בגלגל כאשר יש רעב, ובני הנביאים יושבים לפני אלישע. הסיפור השני מתרחש במקום לא ברור, ולא ברור מי המשתתפים: מי זה איש האלהים, מי משרתו ומי העם? מסתבר שהסיפור השני מסתמך על הסיפור הראשון מבחינת הדמויות והמקום, וכנראה גם הרעב הוא אותו רעב.

כמו כן, הנס נעשה בצורה עקיפה בשני הסיפורים. בסיפור הראשון אלישע רק מצווה את הציווי על הקמח, והציווי על הנס בסיפור השני הוא בסה"כ לתת לעם שיאכלו.

המסר הוא בסה"כ פשוט: "נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם" - "סיפורי צדיקים" על אלישע שעוזר לתלמידיו בזכות הקב"ה. אנחנו נתעמק בסיפורים האלה ונחשוף רובד חדש.

”וְאֵלִישָׁע שָׁב הַגְּלָגְלָה וְהָרַעַב בְּאֶרֶץ יִבְנֵי הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לְפָנָיו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ שְׁפֹת הַסִּיר הַגְּדוּלָה וּבִשְׁלַל נִזִּיד לְבְנֵי הַנְּבִיאִים:
וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל הַשָּׂדֶה לְלֶקֶט אֶרֶת וַיִּמְצָא גֶפֶן שָׂדֶה וַיִּלְקֹט מִמֶּנּוּ פַקְעֹת שָׂדֶה מְלֵא בְגָדוֹ וַיָּבֵא וַיִּפְלַח אֶל סִיר הַנִּזִּיד כִּי לֹא יָדְעוּ:
וַיִּצְקוּ לְאֲנָשִׁים לְאָכֹל וַיְהִי כְּאֹכְלֵם מִהַנִּזִּיד וְהִמָּה צָעְקוּ וַיֹּאמְרוּ מָנָת בְּסִיר אִישׁ הָאֱלֹהִים וְלֹא יָכֹלוּ לְאָכֹל:
וַיֹּאמֶר וַיִּקְחוּ קֶמַח וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַסִּיר וַיֹּאמֶר צַק לְעַם וַיֵּאכְלוּ וְלֹא הָיָה דְבָר רָע בְּסִיר:”
(מלכים ב, ד, לח-מא)

מדובר פה על בני הנביאים, הכוונה היא לתלמידי הנביאים, שכנראה היה להם מרכז גדול בגלגל. אלישע אומר לנערו, שזהותו לא ברורה, להכין נזיד. אדם אחד שוצא לשדה, כנראה אחד מבני הנביאים, ללקט אורות. האורות הן כנראה סוג של צמח שימושי לתבשילים.

אותו בן-נביאים ליקט גם גפן-שדה, שיש מחלוקת האם זה סתם צמח מר או גם רעיל, ואת הפקועות חתך ושם בסיר מבלי שמישהו אחר ידע. יש שתי אפשרויות להבין את אי-הידיעה שלהם: האם זאת אי ידיעה שהוא שם את הפקועות בסיר, או שזאת אי ידיעה שאותו צמח הוא בעייתי.

פה מתחילה הבעיה: בני הנביאים צועקים לאלישע ואומרים שיש "מוות בסיר" - או שהתבשיל היה מר מאוד ודוחה, או שהוא היה רעיל. בתגובה, אלישע מצווה לזרוק קמח בסיר, ואז אותו נזיד מתרפא.

לכאורה סיפור פשוט ולא מסובך.

ננסה לחלק את הסיפור לשלבים:

1. הרקע לסיפור והוראת אלישע לנערו. (פס' לח)
2. הבעיה- מוות בסיר, א"א לאכול. (פס' ט-מ)
3. הוראתו השניה של אלישע. (פס' מא)
4. פתרון- אכילה. (פס' מא)

נעבור לסיפור השני:

”וַאִישׁ בָּא מִבְּעַל שְׁלֹשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בַּכּוּרִים עֲשָׂרִים לֶחֶם שְׁעָרִים וּכְרָמֶל בְּצִקְלָנוּ וַיֹּאמֶר תֵּן לְעַם וַיֵּאכְלוּ:
וַיֹּאמֶר מִשְׁרָתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לְפָנָי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לְעַם וַיֵּאכְלוּ כִּי כֹה אָמַר יְקֹנֶק אֶכְלֹל וְהוֹתַר:
וַיִּתֵּן לְפָנֵיהֶם וַיֵּאכְלוּ וַיֹּתְרוּ כְּדָבָר יְקֹנֶק:”
(מלכים ב, ד, מב-מד)

הסיפור מתחיל עם ו' החיבור, המלמדת על הקשר עם הסיפור הקודם. מגיע איש מבעל שלשה (כנראה בעל-חצור) אל איש האלהים, ו"תורם" לישיבה תרומה של לחם. הוא מביא לו מעין ביכורים. לכן אלישע נקרא בסיפור "איש האלהים". התרומה של הלחם מגיעה לאלישע כי הוא איש האלהים ולא כי הוא אלישע. לפעמים הכינוי בתואר או בשם כלשהו מלמד על ההתייחסות כלפי אותה דמות, ופה וגם בפסוק מ' הכינוי איש האלהים מופיע כדי ללמד על היחס אליו - נביא גדול.

הוא מביא לאלישע לחם שעורים וכרמל, שזה דגן באיזה שהוא שלב הכנה, בציקלוננו. ציקלון היא מילה יחידאית בתנ"ך. יש שמפרשים אותה כתרמיל ויש שמפרשים אותה כחיטה בקליפתה. אלישע מצווה את המשרת לתת לעם, והמשרת שואל את איש האלהים איך אפשר לתת כמות כזאת למאה איש. אלישע עונה בציווי לעם שיאכלו, כי זה ציווי ה'. האמירה השניה היא יותר תקיפה, כדי שהמשרת לא יתווכח איתו. אז קורה הנס, והלחם מספיק לכולם. יתכן שהלחם פשוט התרבה, או שקרה פה נס אחר.

נחלק את הסיפור לשלבים:

1. רקע+הוראה ראשונה (פס' מב)
2. ערעור/בעיה (פס' מג)
3. הוראה שניה (פס' מד)
4. נס- ויאכלו ויותרו (פס' מד)

רואים ששני הסיפורים מאוד דומים מבחינת השלבים ומבחינה תמלילית: פה "צק לעם ויאכלו" ופה "תן לעם ויאכלו". גם בכותרת הנסים, נס הנזיד ונס הלחם, יש קשר: כשעשיו מבקש מיעקב נזיד הוא מביא לו גם לחם מבלי שיבקש - לחם ונזיד הם דברים שהולכים יחד.

קעת נעמוד על ההבדלים שבין הסיפורים.

המילה המנחה בשני הסיפורים האלה היא "אוכל". השורש "אכל" מופיע בסיפור הראשון 4 פעמים, אותם ניתן לחלק אותם לשלוש הופעות של אכילות לא ראויות או לא אפשריות, ואכילה אחת שהיא טובה.

גם בסיפור השני יש 4 הופעות של שורש "אכל". ההבדל הוא, שבסיפור הראשון שלושת האכילות הראשונות מופיעות בקשר לבני הנביאים ואלישע קשור לאכילה הרביעית, ובסיפור השני שלושת האכילות הראשונות קשורות לאלישע, והרביעית לבני הנביאים.

שוני זה מלמד אותנו על ההבדל בין הסיפורים. בסיפור הראשון יש בעיה: האוכל שהיה התקלקל - זאת בעיה אובייקטיבית.

בסיפור השני העניין הוא שהיתה כמות לחם, אבל אין פה ממש בעיה - שיתחלקו במה שיש. מי שגורם את הבעיה בסיפור השני הוא אלישע. צווי אלישע להאכיל את העם בלחם הזה יוצר בעיה של מחסור, מכיוון שאין מספיק לחם להאכיל את העם.

בסיפור הראשון העוזר של אלישע נקרא "נער" ובשני "משרת". תפקיד הנער בסיפור הראשון הוא אובייקטיבי: לקבל הוראה טכנית ולבצע, לא חשוב ממי הוא מקבל את ההוראה. בסיפור השני הוא נקרא משרת, כנראה בגלל שיש פה יחסים בין משרת לאדון. המשרת צריך לבצע את דברי הנביא, אך מועל בתפקידו כמשרת בכך שלא מאמין לדברי הנביא.

מאחר שהנחנו ששני הסיפורים דומים, הרב סמט מנסה להציע, שגם בסיפור הראשון הבעיה היא כמו בסיפור השני, בעיה של חוסר אמון.

הרב סמט שם דגש על השאלה, איך יכול להיות שאף אחד לא ידע מה אותו אחד שם בסיר? הוא הולך בכיוון הכלי יקר, ואומר שהציווי על הכנת הנזיד הוא ציווי על הכנת מעט נזיד, והנזיד אמור להספיק לכולם. אותו אחד מפקפק ביכולת הנביא להגדיל את כמות האוכל ומחפש עוד ירק ביער מבלי שאף אחד אחר ידע, שלא יראו שהוא לא מאמין בנביא. עם נמשיך באותו קו חשיבה, מובן למה היה מר- זה עונש: רצית לתקן את הנזיד כדי שיהיה יותר טוב, ובכך, בחוסר האמונה שלך, גרמת לו להיות יותר גרוע.

לנזיד יש משמעות של חבורה מלוכדת סביב הנביא. מאחר ויש שם אחד שלא תואם בדעותיו ומתנגד לקבוצה, הוא גורם לקלקול התבשיל ופירוק החבורה. הנביא פותר את הבעיה, לא בהוצאת הגורם המקלקל, אלא בהכנסת גורם מתקן.

אם כן, ראינו שבשני הסיפורים יש מעשים המבטאים חוסר אמון בנביא.

אולם יש קושי בפירוש זה. להסביר את הסיפור, שמדובר בסיר גדול עם מעט תבשיל - זה קצת בעייתי. זו היתה הצעתו של הכלי יקר שבעקבותיו הלך הרב סמט.

אפשר להסביר בדרך אחרת.

יש משהו מוזר במבנה שני הסיפורים: לכאורה הסדר של הסיפורים צריך להיות, שבסיפור הראשון יהיה ערעור על הנס שאלישע רוצה לעשות, ובסיפור השני, לאחר שהוכח כוחו של אלישע, לא יהיה ערעור על הנס. אבל אנו רואים שהסדר הפוך! הערעור מופיע בסיפור השני, והפניה הישירה לעזרה מופיעה בסיפור הראשון! למה אחרי שאלישע הוכיח את כוחו מערערים עליו?

דבר ה' מופיע רק בסוף הסיפור השני, ובסיפור הראשון לא מופיע כלל. כמו שכבר אמרנו, יש שני צמדי סיפורים בפירקנו, ונראה שיש קשר בין שני הצמדים. היחס בין הסיפור הראשון לשני בצמד זהה בפירקנו. אפשר לומר, שדווקא בגלל שבסיפור הראשון פונים אליו בבקשה לעשות נס מאחר והוא מלומד בניסים, מגיע הסיפור השני ומערער על יכולותיו של אלישע, ושם, כדי להצדיק את דרכו, וכדי להשתיק את הערעור שכנגדו, הוא אומר שזה באמת דבר ה'.

יש שני צירים מקבילים בשני הצמדים שבפירקנו, והתהליך שאלישע עובר בפרק זה בשני צמדי הסיפורים מהווה בסיס לסיפור הבא - צרעת נעמן.

נסיים ונעיר שסיפור הנזיד מזכיר את סיפור ריפוי מי יריחו (אלישע), ואת הסיפור של מי מרה (משה). שם יש דברים שקשורים מאוד לסיפור שלנו:

בשני הסיפורים יש אוכל או מים מרים, אבל במרה איש האלהים, משה, צועק לה', וה' מורה לו מה לעשות כדי להמתיק את המים. פה בני הנביאים הם שצועקים לאלישע, ואלישע הוא שמורה להם איך לרפא את התבשיל. אלישע כביכול הוא מקור הנס!

במי מרה הקב"ה אומר שאם תעשה מה שה' מורה לך לעשות - תתרפא. יש פה משל ונמשל נפלאים: ההוראות מלמעלה הם התרופה. לפי זה המילה מרה מבטאת משמעות כפולה: מר ומרי. אם תלכו לפי דברי ה', המר יהפוך למתוק, אבל אם תמרו את פי ה' - יהיה מר.

פה, אלישע כביכול מתפקד כמי שמורה, ולכן מערערים על דבריו, ורק כאשר הוא אומר שהנס נעשה בציווי ה' אז המרי מתבטל והנס מצליח.